ANTHROPOSOPHIE

MAANDBLAD

VOOR SOCIALE, PAEDAGOGISCHE EN GEESTESWETENSCHAPPELIJKE VRAAGSTUKKEN

INHOUD.

2de JAARGANG N° 4 APRIL-NUMMER 1923

UITGEGEVEN ADMINISTRATIE 45 PARKSTRAAT — UTRECHT

HET GOETHEANUM GEDURENDE DE TIEN JAREN VAN ZIJN BESTAAN [1])

DOOR RUDOLF STEINER.

IV.

De eurythmische kunst scheen in het Goetheanum bizonder tot haar recht te komen. Zij bestaat in zichtbaar spreken of zingen. Een mensch voert door middel van zijn ledematen bewegingen uit, — voornamelijk bewegingen van armen en handen, die de meest uitdrukkingsvolle zijn, — of wel groepen van menschen bewegen zich gezamelijk of verplaatsen zich ten opzichte van elkander. Deze bewegingen doen aan als gebaren. Maar zij zijn geen gebaren in den gebruikelijken zin. Deze verhouden zich tot dat wat in de Eurythmie wordt uitgebeeld, als kinderlijk stamelen tot de volkomenheid van de taal.

Wanneer de mensch door taal of zang zijn ziel openbaart, neemt hij daaraan met zijn geheele wezen deel. Hij is om zoo te zeggen „in aanleg" door zijn geheele lichaam heen in beweging. Maar hij brengt deze aanleg niet tot uiting. Hij houdt de bewegingen in hun ontstaan vast en concentreert ze op de spraak- en klankorganen. Men kan nu door „sinnlich — über sinnliches schauen" — om de uitdrukking van Goethe te gebruiken — inzien, welke bewegingsaanleg van het geheele menschelijk lichaam aan een toon of gesproken klank, aan een harmonie, melodie, of plastisch gevormd taalbeeld ten grondslag ligt. Daardoor kan men menschen of groepen van menschen bewegingen laten uitvoeren, die op zichtbare wijze muziek of taal weergeven, zooals de spraak- of zangorganen dat op hoorbare wijze doen. De geheele mensch of ook geheele menschengroepen worden als het ware tot strottenhoofd. De

[1]) Vertaald uit „das Goetheanum" door I. v. E. — D. F.

bewegingen spreken of zingen, zooals het strottenhoofd tonen of klanken laat hooren.

In de Eurythmie is er niets, evenmin als in taal of zang, dat op willekeur berust. Maar te zeggen, dat spontane gebaren te verkiezen zouden wezen boven de Eurythmie, heeft even weinig zin als de bewering, dat willekeurige tonen of klanken beter zouden zijn, dan tonen of klanken, die in de aan wetten gebonden spraak- of toonvorming voorkomen.

Eurythmie moet echter ook niet met danskunst verward worden. Men kan muziek eurythmisch weergeven, terwijl zij tegelijkertijd klinkt. Dan wordt er niet gedanst op de muziek, maar zichtbaar gezongen.

De eurythmische bewegingen zijn evenzeer volgens bepaalde, vaststaande wetten geput uit het geheele menschelijk organisme, als dit met spreken of zingen het geval is.

Wanneer een gedicht eurythmisch wordt weergegeven, openbaart zich op het tooneel de zichtbare taal der Eurythmie en tegelijkertijd weerklinkt het gedicht door reciteeren of declamatie. Men kan echter bij de Eurythmie niet zoo reciteeren of declameeren als men dat vaak zoo gaarne doet, n.l. door slechts de proza-inhoud van het gedicht te doen uitkomen. Men moet de taal werkelijk als taal kunstvol behandelen. Maat, rythme, melodieuse motieven of ook het imaginatieve der klankvorming moeten naar voren gebracht worden. Want aan elk werkelijk gedicht ligt een verborgen (onzichtbare) Eurythmie ten grondslag. Mevrouw Marie Steiner heeft getracht vooral deze wijze van reciteeren en declameeren — die parallel gaan met de eurythmische vertolking — tot ontwikkeling te brengen. Daardoor schijnt inderdaad bereikt een soort van orchestraal samen werken van het gesproken met het zichtbaar vertoonde woord. Het blijkt n.l. niet kunstvol, wanneer iemand tegelijk reciteert en eurythmiseert. Dit moet door verschillende personen gebeuren. Het beeld van iemand, die beide wijzen van uiting zou willen vereenigen, zou voor de directe indruk uiteen vallen.

Het tot stand komen der eurythmische kunst berust op het „sinnlich-übersinnlich" inzicht in de uitdrukkingsvolle be-

wegingsmogelijkheid van het menschelijk lichaam. Daaromtrent bestaat, voor zoover mij bekend is, ternauwernood eenige overlevering uit oude tijden, uit tijden waarin men, meer dan nu, in het menschelijk lichaam het zielig-geestelijke zag doorschemeren. Van deze schaarsche overlevering — die overigens op een heel andere bedoeling wijst, dan op die welke we in de Eurythmie vinden — werd natuurlijk gebruik gemaakt. Echter moest zij geheel zelfstandig worden ontwikkeld en omgevormd en bovenal overgebracht op het gebied van de kunst. Er is mij geen overlevering bekend van de beweging-in-vormen van menschengroepen, zooals we die in de Eurythmie geleidelijk ontwikkeld hebben.

Wanneer nu deze eurythmische kunst op het tooneel van het Goetheanum vertoond werd, moest men het gevoel krijgen, dat de vormen van binnen-architectuur en plastiek in een volkomen natuurlijke verhouding stonden tot de zich bewegende menschen. De eerste moesten in zekeren zin de laatsten met welgevallen in zich opnemen. Gebouw en eurythmische beweging moesten tot een geheel samengroeien. Deze indruk kon nog worden versterkt, doordat men de opeenvolging van eurythmische figuren vergezeld deed gaan van lichtwerkingen, die in harmonisch tezamen stralen en harmonische afwisseling door de ruimte van het tooneel stroomden. Wat daar gepoogd werd te bereiken, is licht-eurythmie.

En zooals de bouwvormen van het tooneel de eurythmische gestalten in zich opnamen als iets, wat als het ware bij hen behoorde, evenzoo namen de bouwvormen van de toeschouwersruimte het met de Eurythmie gepaard gaande reciteeren of declameeren in zich op, dat Marie Steiner liet weerklinken terzijde van het tooneel, daar waar dit aan de toeschouwersruimte grenst. Misschien is het niet onjuist om te zeggen, dat de toehoorder de gewaarwording kon hebben, alsof het gebouw zelf hem een metgezel was bij het verstaan van het gehoorde woord of de gehoorde toon. Wanneer men niet meer zeggen wil, dan dat naar zoo'n eenheid van bouwvorm met woord of muziek is gestrèèfd, dan zal het gezegde niet al te onbescheiden

klinken. Want niemand kan meer dan ik zelf ervan overtuigd zijn, dat dit alles niet dan zeer onvolledig bereikt was. Maar ik heb gepoogd om zoo de vormen te geven, dat men zou kunnen voelen hoe de beweging van het woord als van zelfsprekend heen vloeide langs de vormen der kapiteelen en architraven.

Daarmee wilde ik slechts aanduiden, waarnaar bij zulk een gebouw gestreefd kan worden: dat n.l. zijn vormen het daarin vertolkte niet alleen uiterlijk omsluiten, maar dat zij den indruk kunnen geven er in een levende eenheid mee verbonden te zijn.

En zou ik hier mijn eigen meening uitspreken: ik hield ze nòg voor mij. Maar ik heb dit door anderen hooren zeggen.

Ik weet ook, dat ik de bouwvormen vanuit dezelfde ziele-stemming schiep, waaruit mij ook de beelden der Eurythmie komen.

Dat de vormen van de Eurythmie steeds voortgekomen zijn uit hetgeen beleefd kon worden door het tot stand komen der bouwvormen, zal niet in tegenspraak worden bevonden met het zooeven gezegde. Want zoo is beider harmonie niet verstandelijk nagestreefd, maar deze is ontstaan door een kunstimpuls van gelijken aard. Waarschijnlijk zou de Eurythmie niet gevonden zijn zonder het werken aan de bouw van het Goetheanum. Voor de conceptie daarvan was zij slechts in haar allereerste beginselen aanwezig.

De aanwijzingen voor het uitbeelden van bewegende taalvormen door de ziel, werden den leerlingen het eerst gegeven in de zaal, die in de zuidgevel van het Goetheanum was ingebouwd. De binnen-architectuur van deze zaal vooral moest een Eurythmie in rust zijn, zooals de eurythmie-bewegingen, die daar binnen werden uitgevoerd, moesten zijn: bewegende plastische vormen, uit eenzelfde geest opgebouwd als de rustende vormen zelve.

In deze zaal werd op den 31sten December het eerst de rook ontdekt, komende uit de vuurkiem, welke in zijn groei het geheele Goetheanum vernietigde. Men voelt, wanneer men met het gebouw in liefde verbonden is geweest, hoe de onbarmhartige vlammen smartelijk door de gevoelens heendringen, die zich in de rustende vormen en wat men daarbinnen zocht te verwezenlijken, hebben uitgegoten.

HET BOVENZINNELIJKE IN DE WAARNEMING [1]).

F. W. ZEYLMANS v. EMMICHOVEN.

De beschrijving van een bepaald verschijnsel kan juist zijn, zonder de werkelijkheid omtrent dat verschijnsel te geven. Verschillende beschrijvingen zullen daarnaast kunnen bestaan, die vanuit een ander gezichtspunt even juist zijn. Eerst in de samenvatting der beschrijvingen kan de werkelijkheid voor ons oprijzen.

Op verschillende manieren kan men b.v. trachten zich een beeld te vormen van de natuur, zooals die om ons en in ons, werkt en leeft.

Het is mogelijk dat iemand voor alles getroffen wordt door de kunstig gebouwde mechanismen die de natuur hem overal laat zien. Hij kan vol bewondering staan tegenover een verschijnsel zooals de bouw van ons beenderstelsel, de fijnere bouw van de dijbeenhals b.v., waarin tallooze ragfijne balkjes zoo gerangschikt zijn dat ze de grootst mogelijke steunkracht hebben. Zoo iemand kan daardoor tot de opvatting komen, dat de natuur werkt als een zeer bekwaam ingenieur, als een groot technicus, die volmaakte machines bouwt.

Een ander zal daarentegen allereerst onder de indruk kunnen komen van de schoone vormen en gestalten die zich in heerlijke kleuren en harmonische lijnen aan ons vertoonen.

En weer een ander kan men zich denken, voor wie de natuur in de eerste plaats een openbaring is van geestelijke krachten. Voor hem spiegelt zich in alles een groote wijsheid af, die hij in natuurwetten kan trachten vast te leggen.

Zoo kan men verschillende beschouwingswijzen (en nog vele

---

[1]) Korte weergave van een voordracht gehouden te 's Gravenhage, 3 Mrt. '23.

andere zijn mogelijk) naast elkander stellen. Op zich zelf juist, geven zij toch ieder voor zich niet de werkelijkheid. Eerst samen, in onderling verband gebracht, leveren zij een volkomen beeld.

Dat beeld is zeer samengesteld, maar de werkelijkheid is nu eenmaal niet anders.

Willen we de moeilijke weg gaan, die tot het kennen van de werkelijkheid leidt, dan is het noodig te beginnen met het verzamelen van eenvoudige gegevens, die de bouwsteenen kunnen zijn voor onze kennis.

Beschouwen we met dat doel, de gewone zintuigelijke waarneming. Wat heeft daarbij plaats?

Volgens de officieele wetenschap is het lichaam uitgerust met een centraal zenuwstelsel, van waaruit zenuwen gaan, die ten deele eindigen in zintuigen. Door een indruk van uit de buitenwereld worden die zenuwuiteinden geprikkeld. Die prikkeling plant zich voort door de zenuw, gaat naar een hersencentrum en komt zoo in het bewustzijn.

Bij het zien, zoo leert ons de officieele wetenschap, zijn het trillingen in de aether [1]), een hypothetische tusschenstof, die het oog bereiken en in het netvlies de uiteinden van de gezichtszenuw prikkelen. Het oog wordt dan beschouwd als een soort fotographietoestel, voorzien van een lens, een diaphragma, enz.

Tegenover een dergelijke overzichtelijke, en op zich zelf wellicht juiste opvatting, kan men toch het gevoel krijgen dat het eigenlijke zien er bezwaarlijk mee te begrijpen is.

Al dadelijk dringt zich de vraag op: Wat ziet eigenlijk? Het oog zelf kan het niet zijn en ook de hersenen kunnen niet iets zien.

Wat wèl ziet is het menschelijke „ik", zooals ieder, zonder wetenschappelijke ontwikkeling op dit gebied, ook weet. Dat „ik" is niet te vinden in den stoffelijken mensch, maar wordt

[1]) Dat in de moderne natuurkunde de trillingstheorie veelal verlaten is voor de electro-magnetische lichttheorie speelt t. o. v. het principieele van deze beschouwingen geen rol.

innerlijk beleefd. Met de zintuigen is het niet waar te nemen. Het is dus bovenzinnelijk van aard.

Een tweede vraag is: Wat wordt gezien? De aethertrillingen niet, want die zijn onzichtbaar. Evenmin vinden we in de gezichtszenuw of in de hersenen het waargenomene, op zichtbare wijze aanwezig. Op den geheelen weg van netvlies tot hersencentrum vinden we b.v. nergens de waargenomen kleuren rood of blauw.

Toch zijn die waarnemingen reëel. Men kan niet volhouden dat het slechts fantasiën zijn die we naar eigen willekeur vormen. Een waargenomen kleur leeft in ons voort. We beleven er innerlijk een werking van, een werking op ons geheele zieleleven. Tegenover de roode kleur staande, voelen we dat het rood op ons afkomt, zich aan ons wil opdringen. De kleur heeft een opwindend, aggressief karakter. Daartegenover trekt het blauw zich van ons terug. Het schijnt ons met zich mee te willen trekken. Verlangens naar het oneindige worden in ons opgewekt.

Volgens de officieele wetenschap zou de verklaring van dit contrast te vinden moeten zijn in het verschil tusschen de aethertrillingen. De golflengte van rood is n.l. grooter dan die van blauw. Een dergelijk mathematisch verschil kan echter onmogelijk de verschillende gevoelswerkingen verklaren. Bovendien zou die verklaring vrij onlogisch zijn. Men denke bv. aan de beide uiteinden van het spektrum, die gevormd worden door rood en violet, twee kleuren, die wat hun golflengte betreft het verst van elkaar af zouden moeten staan, verder dan rood en blauw. Toch gaan ze als kleur haast onmerkbaar in elkaar over en in hun gevoelswerking staan ze veel dichter bij elkaar dan de contrasteerende kleuren rood en blauw.

Neen, de kleur zelf is in de aethertrillingen niet te vinden. Iets van bovenzinnelijke aard openbaart zich aan ons en gebruikt die aethertrillingen als voertuig. Het bovenzinnelijke heeft een dergelijk voertuig noodig, maar is er niet identiek mee.

Algemeen spreken we van het licht. We zien echter alleen kleuren om ons heen. Toch werkt en schept het licht zelf in

de geheele natuur als een bovenzinnelijke kracht. Het werkt in de groeikrachten van plant en dier, het heeft een genezende invloed op ziekten.

Nu heeft men veelal de neiging in onzen tijd om over het licht te spreken als over iets wat alleen als abstractie bestaat. Men zegt dan: In alle kleuren nemen we iets gemeenschappelijks waar, een bepaalde lichtgraad n.l., een zeker lichtkarakter. Abstraheeren we dat lichtkarakter dat alle kleuren gemeenzaam is, dan krijgen we het begrip „licht".

Moeilijk zal men zich echter kunnen voorstellen dat een begrip, en niet meer dan dat, zoo reëel kan werken in de heele levende natuur.

De realiteit van dat werken zien we ook uitgedrukt in de samenhang die er is tusschen oog en licht. Het oog wordt door het licht gevormd. De geestelijke krachten die in het licht leven, willen zich mededeelen aan de menschelijke ziel en daartoe scheppen ze zich een orgaan dat hun de toegang tot die ziel verschaft.

Zoo is het zintuig te beschouwen als een poort van de ziel en de bovenzinnelijke krachten in de natuur vormen zelf zulke poorten waardoor ze binnen kunnen stroomen in de ziel.

Wat hier over het zien is gezegd, kan ook voor het hooren gelden. Ook daar is tegen de prikkelingsleer zelf niets te zeggen. Maar de werkelijkheid wordt er niet door weergegeven.

Wat daar, gedragen door de luchttrillingen, tot ons komt, is weer alleen te begrijpen als iets van bovenzinnelijke aard dat zich aan de ziel wil meedeelen.

Maar de luchttrillingen zijn evenmin de tonen zelf, als de aethertrillingen kleuren zijn. Beide trillingen zijn alleen voertuigen voor het bovenzinnelijke. Het kenmerkende van de waarneming is dus, dat een geestelijke kracht, in de ziel, den mensch als geestelijk wezen ontmoet.

Wat de officieele wetenschap omtrent de waarneming leert, is slechts het technisch-mechanische gedeelte.

Men kan zich afvragen of een dergelijk probleem niet uitsluitend de beteekenis heeft van een academische strijdvraag.

Dit is echter niet het geval. Voor ieder is dit probleem van de allergrootste waarde.

Het gaat n.l. om de vraag: Hoe staat men tegenover de wereld? Wakend of slapend? Laten we de duizende en duizende verschijnselen die de natuur ons biedt, passief in onze ziel stroomen, of zoeken we, actief, naar wat zich openbaart in iedere waarneming?

Geestelijk wakker zijn we eerst bij dat actieve zoeken. Ziende en hoorende kunnen we toch in diepe slaap zijn tegenover de geestelijke wereld.

Bij iedere waarneming stroomt iets in onze ziel, iets dat levend is. Dit leggen we vast in een voorstellingsbeeld. Wat buiten ons levend en bewegelijk is, wordt als voorstelling tot een doode, onveranderlijke afdruk gemaakt. Dit innerlijk dooden van de levende natuur is noodig omdat we ons anders niet als een „ik" tegenover de buitenwereld zouden kunnen voelen. We zouden bij elke waarneming innerlijk door het waargenomene worden meegevoerd. Bij het zien van een kleur zouden we zelf die kleur zijn; onze ziel zou in het onbegrensde uiteenvloeien en nergens zouden we een steunpunt vinden voor ons „ik" tegenover die kleur.

Het vastleggen van die levende krachten om ons heen, in een dood voorstellingsbeeld, is noodzakelijk voor onze ontwikkeling als een vrij geestelijk wezen.

Maar de eindelooze massa van die doode beelden rijst als een muur op tusschen ons „ik" en de buitenwereld. En wie slechts passief waarneemt, staart op die muur die de werkelijkheid verborgen houdt.

Wie echter de levende werkelijkheid wil leeren kennen, moet van binnen uit, door innerlijke kracht, de voorstellingsbeelden tot nieuw leven wekken. Dat is mogelijk, wanneer we ze doordringen met de levende krachten van de ziel.

Wanneer we wakend in het leven staan worden die zielskrachten door de waarneming opgewekt. Denken, voelen en willen komen in innerlijke beweging. We willen het doode beeld, dat als afdruk van het levende in ons is achtergelaten,

met leven doordringen. We voelen hoe onze geheele ziel mee bewogen wordt bij zulk een waarneming, waarbij geestelijke krachten ons „ik" ontmoeten. Ons denken verheft zich ten slotte tot de erkenning van die geestelijke krachten en denkend doorgronden we hun beteekenis.

Zoo vindt de ziel het eeuwige, blijvende, dat zich in al het vergankelijke openbaart. Daarmee zal onze verhouding tot de natuur ook een geheel andere worden. We stellen ons niet meer tevreden met vage abstracte begrippen die ontspruiten uit onze geestelijke slaaptoestand, maar we vragen nu bewust naar de geestelijke grondslag van de duizende raadsels die de de natuur om ons heen heeft uitgespreid.

We leeren erkennen dat een zien dat slechts door het openen der oogen tot stand komt ons alleen de helft van de werkelijkheid laat zien, en dat de andere helft door innerlijke arbeid veroverd moet worden.

Met dat inzicht beginnen we te ontwaken.

Zoolang we ons niet zelf als geestelijk wezen hebben ontdekt, en gezien hebben dat het geestelijke krachten zijn die zich in elke waarneming openbaren, zoolang zijn we in slaap.

Onze tijd houdt van die slaap. We zien dat tot uitdrukking komen in de neiging tot het vage, het algemeene, die overal voor den dag komt, zoodra het om de werkelijkheid gaat.

Dan komen de scheurkalender waarheden te voorschijn, de nietszeggende waarheden, waarmee ieder het eens kan zijn, juist omdat ze niets zeggen.

Levende in die scheurkalenderwaarheden zijn we in slaap, droomende van een geestelijke wereld in nevelen gehuld.

Eerst een ontwaken door innerlijke arbeid en een voortdurend wakker blijven kan ons ten slotte voeren tot een levende, door innerlijke krachten gedragen, werkelijkheid.

ANTHROPOSOFIE EN DE MISDADIGER.

DOOR MR. MAX STIBBE.

II.

In mijn vorig artikel zette ik uiteen, hoe de mensch een drieledig wezen is, bestaande uit lichaam, ziel en geest. Het lichaam, het stoffelijke, het sterfelijke. Daarin werkt onzichtbaar de geest, het eeuwige wezen van den mensch. De ziel verbindt deze twee. Aan den eenen kant is ons innerlijk leven gebonden aan het physieke lichaam, staat onder haar noodzakelijkheid; aan den anderen kant erkent de ziel vrijwillig de noodzakelijkheid van het werken van den geest. Vrijwillig werkt ons „Ik" op het lichaam en vormt het tot geestelijke, niet aan het materieele gebonden elementen. De Ziel is de bemiddelaar tusschen lichaam en geest. Ons „Ik" is in staat veredelend te werken op onze begeerten en hartstochten, op onze gewoonten en ons karakter, zoodat ten slotte zelfs deze werking zich uiten kan in het physieke lichaam, b.v. in de gelaatstrekken van iemand, die bewust deze arbeid aan zichzelf verricht. Bewust deze veredeling van ons innerlijk leven nastrevende, zooals beschreven is in „Wie erlangt man Erkenntnisse der höheren Welten" door Dr. R. Steiner, verkrijgt men kennis van hetgeen zich afspeelt in de geestelijke wereld, die voor onze lichamelijke zintuigen verborgen is.

Dan wordt men ook door innerlijke aanschouwing gewaar wat er gebeurt met ons „Ik", wanneer het zich niet meer bevindt in het physieke lichaam; wanneer dit physieke lichaam door den dood is opgegaan in de minerale wereld, waar het in thuis hoort. Het „Ik" begeeft zich dan ook naar zijn eigen wereld, de geestelijke wereld.

Daar zet het „Ik" de ervaringen, die het tijdens het leven op het physieke plan heeft opgedaan, om tot zekere bekwaamheden, capaciteiten, waarmee het, verrijkt, na zijn doorgang

door de geestelijke wereld, terugkeert in de physieke wereld in een nieuw lichaam. In deze nieuwe belichaming zet het „Ik" zijn in het vorig leven afgebroken ontwikkeling voort. Zoo gaat het „Ik" van reincarnatie tot reincarnatie en bouwt in het eene leven op de ervaringen, die het in een vorig leven heeft gemaakt.

Wanneer men een mensch in dit leven tusschen geboorte en dood beschouwt, treden ons twee ontwikkelingslijnen tegemoet. In de eerste plaats de physieke ontwikkelingslijn, die teruggaat naar vader en moeder, grootvader etc. Zijn lichaam ontvangt men van zijn ouders; het lichaam is gebonden aan erfelijkheidswetten en kan daardoor verklaard worden.

Onzen geest hebben wij niet van onze ouders; als geestelijk wezen zijn wij individuen en niet te verklaren door onze ouders. Als geestelijk wezen vormt elk kind opnieuw een soort op zichzelf, als physiek wezen behoort het tot de soort: mensch. Als lichamelijk wezen stamt het af van andere lichamelijke wezens, in casu de ouders; als geestelijk wezen stamt het af van een ander geestelijk wezen, in casu van zichzelf. Want het „Ik" is, in tegenstelling met het lichaam, eeuwig en kan alleen door zichzelf verklaard worden, niet door andere factoren. En zijn ontwikkeling als mensch, kan het alleen in een menschenlichaam doormaken. Het „Ik" schrijdt alzoo van reincarnatie tot reincarnatie.

Hoe komt de band tot stand, die het eene leven verbindt met het volgende? Deze band wordt tot stand gebracht door de ziel, die zooals boven reeds gezegd, fungeert als bemiddelaar tusschen lichaam en geest. Door het werk van de ziel vormen de handelingen van het eene leven het lot in het volgende leven. Ons lot nú is dus bepaald door onze handelingen in ons vorig leven. Dit is de Wet van Karma. Karma is een oud Indisch woord, dat „doen" beteekent. De ziel is dan ook voortdurend in actie om uit onze daden in het heden ons lot in de toekomst op te bouwen. Ons Karma heeft dus een dubbel aanzien. Eenerzijds wijst het naar het verleden en vormt het ons tegenwoordig lot, waar we noodzakelijkerwijs aan zijn

onderworpen. Anderzijds kunnen we ons onder dit lot op velerlei wijze schikken en daardoor is het ons in eigen hand gegeven ons toekomstig lot op te bouwen. Zoo spelen verleden en toekomst samen in het heden en in het menschenleven vormt het verleden het gedwongene en noodzakelijke, terwijl voor de toekomst de kiem van vrijheid aanwezig is.

Zoo kan men het menschelijk karma beschouwen in den tegenwoordigen tijd. Het is echter niet altijd zoo geweest. Met name in den voorchristelijken tijd was het met het karma anders gesteld. In den voorchristelijken tijd was het geheele menschelijke leven anders dan in den tegenwoordigen tijd. Wanneer we het oog richten op de Indische, Perzische, Egyptische of Joodsche cultuur of zelfs op de Grieksche en Romeinsche, dan zien we overal hoe het geheele leven samenhangt met de godsdienst. We zien hoe de Romeinen zelfs nog, die de meest abstrakte godsdienst hebben, toch voor alle belangrijke handelingen de raad der priesters vragen; we zien hoe het Joodsche volk een grooten strijd voert door de eeuwen heen ter wille van de naleving der goddelijke wilsopenbaringen, eenmaal aan Mozes gedaan; we zien hoe bij de Egyptenaren het leven tusschen geboorte en dood zich erop toespitst om na den dood met de geestelijke wereld in verkeer te kunnen treden, waarbij de leiding geheel in handen was van de priesters. Waarheen we ook kijken, overal zien we dat de mensch in den voorchristelijken tijd staat onder goddelijke leiding. Door de Indiers werd deze goddelijke leiding nog beleefd, door de Perzen eveneens (Ahura Mazdao), door de Egyptenaren nog gevoeld en door de priesters als het ware als tusschenpersoon overgebracht. De Chaldeërs en Babyloniërs vonden de goddelijke leiding wanneer zij opkeken naar de kosmos, en voor de Joden was de geestelijke leiding realiteit door de wetten van Mozes en de profeten. Voor de Grieken bleef er nog slechts een herinnering over aan een verband met de geestelijke wereld, dat eens bestaan had. Deze herinnering uitte zich in de beelden der Mythologie, die zelfs bij Plato nog een geweldige rol spelen. Bij de Romeinen blijft van de herinnering niet veel

meer over dan een zekere traditie, waardoor ook de Romeinsche godenwereld een veel abstrakter aanzicht krijgt dan de Grieksche.

Het is natuurlijk in dit kort bestek niet mogelijk over deze verschijnselen langer uit te wijden. Dit kunnen we ook wel zonder nauwkeurige bestudeering constateeren, dat het gevoel voor den goddelijke leiding bij de menschen hoe langer hoe meer verdwijnt, hoe dichter we het oogenblik naderen, dat Christus op aarde komt. Voor de Indiërs was de geestelijke wereld nog zoo reëel, zóó direkt stonden zij ermee in contact, dat zij alleen de geestelijke wereld erkenden als werkelijk. De physieke wereld had voor hen geen waarde; zij noemen haar „maja", d.i. onwerkelijk. Daarentegen was bij de Romeinen eigenlijk elk werkelijk verband al verloren gegaan. Het oogenblik was gekomen, dat de goddelijke leiding van buiten plaats moest maken voor de leiding van binnen uit, die elk individu zichzelf geven moet. De mogelijkheid daartoe is gekomen door het Mysterie van Golgotha, waar een God in menschengedaante in volle vrijheid zich opofferde voor de menschheid en zich daardoor voor goed verbond met aarde en menschen. Het kosmische Christus-Ik verbond zich op het oogenblik van de kruisiging, op het oogenblik dat zijn bloed op aarde stroomde, met deze aarde. Vanaf dat oogenblik kwam er een ommekeer in de menschheidsevolutie. Vanaf dat oogenblik konden de menschen zelven hun ontwikkeling in de hand nemen, geen uiterlijke Godheden hoefden hen meer te leiden, maar het Goddelijke in hen kon hen den weg wijzen. Zij waren de vrijheid deelachtig geworden zichzelf verder te leiden, maar daarvoor hadden zij ook zelf de verantwoordelijkheid daarvoor te dragen. Dat wij nu menschen zijn met een uitgesproken individueel „Ik" hebben wij te danken aan het feit dat voor bijna 2000 jaar Christus op Golgotha zich verbond met de aarde en de mogelijkheid van het vrije „Ik" uitstortte over de menschheid.

De Romeinsche cultuur was desalniettemin niet afgeloopen met het begin van onze tijdrekening maar zette zich voort tot de 15e eeuw, en in vele opzichten is hij nog niet geheel

vervangen. Vanaf de 15e eeuw groeide het menschelijk zelfbewustzijn. Het groeide als „Ik"-bewustzijn, maar als een lager, egoistisch „Ik"bewustzijn. De taak van het tegenwoordig geslacht is, het lagere „Ik"-bewustzijn op te heffen tot een hooger; het egoistisch „Ik"-bewustzijn is nog geen vrij „Ik"-bewustzijn. Vrij wordt het pas wanneer het zich bij zijn handelingen laat leiden door liefde tot de daad en tot de menschen en dat kan alleen, wanneer het de Christus impuls in zich opneemt en tot zichzelve zegt: „Niet ik, maar Christus in mij". Deze woorden moet het menschdom in zich op laten leven, dan zal een nieuwe phase intreden voor de menschelijke ontwikkeling. Dan kan veel, wat nu in de wereld nog doortrokken is van voorchristelijk heidendom, opleven in Christusgeest.

Een van de levensgebieden, die van heidensch of oudtestamentair Joodsch tot christelijk moeten overgaan, is het recht, ook het strafrecht. Ons strafrecht huldigt wel is waar niet meer uitgesproken de vergeldingstheorie die opgesloten ligt in de woorden: oog om oog, tand om tand, maar in de praktijk heerscht zij toch nog wel, en ook de opvatting, dat de straf een leed is, den misdadiger aangedaan, is daarvan nog vervuld.

In den voorchristelijken tijd, hielden wettelijke regels nauw verband met de godsdienst, zij droegen overal een sacraal karakter, zij werden a. h. w. door de goden gegeven. Dit blijkt het duidelijkst uit de wetten van Mozes en ook uit de wetten van Koning Chammoerabi, die veel overeenkomst toonen met de Mozaische wetgeving.

Degeen, die zich onttrok aan de goddelijke leiding, die de goddelijke wetten overtrad, die het verband met de Godheid verbrak, moest dit terug vinden in het leven na den dood. Het leven als mensch had slechts waarde in zoover het aan zijn doel beantwoordde en verliep zooals de goddelijke leiding eischte.

Aan den anderen kant moet men twee dingen onderscheiden, die tot nu toe niet onderscheiden werden. Wie een misdrijf begaat, staat anders in de wereld na het misdrijf, dan hij daarvóór in de wereld stond. Eenerzijds verricht hij een kwaad

tegen zichzelf, anderzijds verricht hij een kwaad tegenover de menschheid. Door het kwaad, dat hij in zichzelf aanricht, gaat hijzelf achteruit; door het kwaad, dat hij als deel van de menschheid, aan de menschheid verricht, gaat deze achteruit.

In den voorchristelijken tijd kon degeen die alzoo de menschheid door zijn daad onttrok aan de leiding der goden geen deel meer uitmaken van die menschheid. Hij vereenigde zich weer met de geestelijke wereld. Zoo eischten het de wetten van Mozes, van Chammoerabi, de 12 tafelen. En dat was juist voor die tijden. De mensch had toen nog geen individualiteit, zooals nu. Hij ontleende zijn waarde aan het feit, dat hij lid was van een bepaald volk, een bepaalde groep. Deze groep stond onder directe leiding van een godheid. Overtrad een lid van die groep de regels die die Godheid gesteld had in verband met de zending van die groep, dan kon de overtreder geen lid meer zijn van die groep.

Na Christus veranderde dat alles. Toen ontstond het individueel bewustzijn, dat begon zich aan te kondigen in het Romeinsche volk. Daar ontleende men niet meer waarde aan het feit, dat het volk zijn stempel op zijn onderhoorigen drukte, maar aan het feit dat men een individu was in het Romeinsche volk, Romeinsch burger, civis Romanus. Vandaar dat bij de Romeinen het eerste recht ontstaat, dat niet meer door een godheid was gegeven, maar uit het volk zelf voortkwam. Dat kon pas daar ontstaan, waar individuen tegenover elkaar stonden. En individuen ziet men voor het eerst in het Romeinsche volk. Wat vóór dien tijd individualiteit had, waren enkele losse personen, zooals de Grieksche kunstenaars en philosophen, de Joodsche profeten, de Egyptische priesters en koningen, die allen een hoogere wijsheid hadden dan het volk. Bij de Romeinen daarentegen ontstaat voor het eerst individualiteit in het volk. Deze individualiteit was wel is waar een nog niet zoo uitgesproken zelfbewuste als die van den tegenwoordigen mensch, maar het was toch een begin. Door de eeuwen heen is de ontwikkeling tot een individueel bewustzijn verder voortgeschreden.

Wat is nu de verandering die gepaard gaat met het ontstaan van de individualiteit, met het Mysterie van Golgotha. Ook nu moeten we bij de misdaad onderscheiden het kwaad dat de misdadiger zichzelf aandoet en het objectieve kwaad, dat de heele menschheid betreft. Maar nu is de mensch een individu geworden, verantwoordelijk voor eigen daden. Geen Goden leiden hem meer, maar het goddelijke in hem, zijn „Ik" moet hem leiden. En met elke handeling, die hij verricht, bereidt zijn Karma zijn lot voor in zijn volgend leven. Vanuit dit oogpunt beschouwd verdwijnt dus de noodzakelijkheid om straf op te leggen in dit leven.

En wat betreft het kwaad, aangedaan aan de menschheid, hiervoor geldt de verlossingsidee. Toen Christus' bloed zich vereenigde met de aarde, vereenigde het Kosmische „Ik" zich met de aarde. Hetzelfde wezen, dat eenmaal aan Mozes verschenen was in het brandende braambosch en op de berg Sinaï, en zich daar genoemd had de „Ik ben": „Ejeh asher ejeh" d.i. Ik ben de „Ik ben". Hij was het kosmische „Ik", dat verscheen in het kosmische vuur. Het kosmische vuur vindt in den mensch zijn tegenwaarde in het bloed, dat het vuur, de warmte in den mensch bewerkstelligt. Toen nu het bloed van Christus op aarde stroomde, vereenigde hij zich met haar; toen werd het lot van de menschheid zijn lot. En voor de zonden van de menschheid is Hij gestorven aan het kruis, die heeft Hij op zich genomen, daarvan verlost Hij. Dat Hij zich vereenzelvigt met de menschheid, met alle menschen blijkt ook uit Zijn woorden: „Wat gij gedaan hebt aan den minste van mijn broeders, dat hebt gij mij gedaan", (Matth. 25, 40). Maar deze verlossing door Christus van het algemeene kwaad, verandert niets aan de verantwoordelijkheid van den mensch wat hemzelf betreft. Zoo hebben Karma en Verlossing beiden hun beteekenis. Maar voor de verlossing door Christus is het noodig, dat men zich doordringt met den Christusimpuls, dat men in zich de Christus laat werken, als zijn hooger „Ik", dat het lagere „Ik" overwint.

Hoe moeten wij ons nu, met dit alles voor oogen, stellen

tegenover den misdadiger? Wat hemzelf betreft: voor zijn daad draagt hij zelf in een volgend leven de gevolgen. Wat de menschheid betreft: het kwaad haar aangedaan kan tenietgedaan worden, wanneer Christus zich harer aanneemt. Dat kan, als de dader de Christusimpuls in zich opneemt. De taak der overige menschheid ten opzichte van den misdadiger is dus hem in juiste verhouding te brengen tot het Christusmysterie.

Dit stemt ook overeen met hetgeen ik in een vorig artikel schreef. Want het geven van inzicht in het mysterie van Golgotha, beteekent een wakker roepen van zedelijke impulsen, de specifiek menschelijke krachten, die de misdadiger op een zeker gebied, nog niet heeft bereikt.

Het inzicht, dat de eene van de twee naast Christus gekruisigde moordenaars had: „En hij zeide tot Jezus: Heere! Gedenk mijner, als Gij in Uw koninkrijk zult gekomen zijn. En Jezus zeide tot hem: Voorwaar ik zeg u: „Heden zult gij met mij in het Paradijs zijn". (Luk. 23, 42-43).

Wanneer wij dit besef kunnen wakker roepen in den mensch, dan volbrengen wij de taak, die de straf vervangen moet.

Een strafrecht is dus in de toekomst niet meer bestaanbaar. Hoe zou ook de eene mensch de verantwoordelijkheid op zich willen nemen de ander te straffen? Christus wees er reeds op, toen de Pharizeërs een overspelige vrouw bij hem brachten. „Wie uwer zonder zonden is, werpe den eersten steen". Allen dropen beschaamd af. En ook Hij, die werkelijk zonder zonden was, zei toen: „Zoo veroordeel Ik U ook niet". (Joh. 8, 11).

Maar ons strafrecht is nog oud-testamentisch of oud-Romeinsch. Het Christendom moet nog steeds zijn intrede erin doen. En met haar intrede vervalt het recht om te straffen. Wat blijft, is een recht om de misdadiger op te voeden of te genezen. Daarmee alleen is de maatschappij en ook de misdadiger gebaat.

Eén vraag rest ons nog hier te beantwoorden, en wel: wat de beteekenis is van het berouw. We weten nu, dat de misdadiger op het oogenblik van de daad een bewustzijnsgraad heeft, die gelijk staat met die van het dier. Dit achtergebleven-zijn bij

de normale ontwikkeling op een bepaald gebied, moet hersteld worden zoo mogelijk. Dat zal in de toekomst kunnen gebeuren in opvoedings- en geneeskundige inrichtingen. Maar wanneer het berouw opstijgt bij den misdadiger, dan beteekent dit eigenlijk al, dat hij zich bewust is geworden, van wat als zedelijke, menschelijke kracht in hem leeft. Hij heeft dan niet meer noodig in eene inrichting opgenomen te worden. De moeilijkheid is alleen, te kunnen waarnemen of het berouw echt is. Dat is het iets waartoe in de toekomst een niet-materialistische psychologie in staat zal kunnen zijn.

Veel problemen heb ik hier aangeroerd in kort bestek, waar vellen vol over te schrijven zijn. Met eenige goede wil zal het betoog misschien toch begrijpelijk zijn voor diegenen, die gevoel hebben voor de realiteit van geestelijke krachten en die mee willen werken aan verbetering van de tegenwoordige maatschappij, die op vrijwel elk gebied niet in staat is te voldoen aan haar taak.

Wil de maatschappij ooit aan haar taak kunnen voldoen, dan moet de menschheid Christus leeren beschouwen als het grootste, geweldigste geestelijke wezen, dat ooit in de menschheidsontwikkeling heeft ingegrepen. Christus als de centrale figuur in de wereldontwikkeling geeft een besef van de beteekenis van het Christendom, dat in alle onderdeelen van het sociale en individueele leven zijn intrede kan en moet doen. „Niet ik, maar Christus in mij" is de spreuk, die — intens beleefd, — in staat is geweldige liefdekrachten en moreele krachten in ieder mensch wakker te roepen. Dat is wat de tegenwoordige tijd noodig heeft.

DE MODERNE ONTWIKKELINGSGEDACHTE.

DOOR N. D. FRANKENA.

Van af het begin van de vorige eeuw zien we een uitgesproken materialistische beschouwingswijze van het natuurgebeuren de oudere, meer idealistische wereldbeschouwing verdringen.

„Groote geweldige ontdekkingen op het gebied der natuurwetenschap... vallen in deze periode van het materialisme. Als deze ontdekkingen in een tijd waren geschied, waarin men nog zóó dacht, als ten tijde van den overgang der 18e eeuw tot de 19e eeuw, toen men in 't algemeen nog eenigszins meer spiritueele gevoelens had, — dan had men in al deze ontdekkingen nog even zoovele bewijzen gezien voor het werken van den geest in de natuur. Men kan hieruit zien, dat natuurwetenschappelijke ontdekkingen niet *noodzakelijk* en onder alle omstandigheden tot materialisme moesten voeren; slechts daardoor, dat de dragers van het geestesleven materialistisch *gezind* waren in dien tijd, werden deze ontdekkingen materialistisch verklaard" [1]).

Op het gebied van het leven, in de wereld der organismen, gold vòór dezen materialistischen tijd nog steeds de z.g. „doelmatigheid" van de organische natuur als laatste, vage overblijfsel van het besef van de realiteit van een geestelijke, scheppende macht, die zich in de natuur openbaart. Ook Lamarck nam om de aanpassing van een organisme aan bepaalde omstandigheden te verklaren nog een zeker orgaanscheppend vermogen van het levende wezen aan. Volgens hem hebben bijv. bevers, otters, eenden enz. zwemvliezen tusschen de teenen, — wel is waar niet meer *opdat* ze zwemmen — maar omdat hun instincten, behoeften hen dwongen in het water te leven, te zwemmen, hun teenen uit te spreiden, en zoo de huid te rekken

---

[1]) Dr. R. Steiner „Haeckel, die Welträtsel und die Theosofie" blz. 12.

tot deze zich tot zwemvlies vormde. Een zekere richting gevende wijsheid werkte dus nog in deze instincten volgens hem.

Darwin daarentegen brak met dit alles. Hij nam aan, om de doelmatige aanpassing der levende wezens aan de omstandigheden te verklaren, dat in de voortplantingsstroom der organismen een groote verscheidenheid van variaties, blind werkend naar alle richtingen, te voorschijn kwam bij de verschillende exemplaren. Het „nuttige" bleef vervolgens niet, omdat het als iets nuttigs was bedoeld, maar door de selectieve werking der blind werkende strijd om het bestaan, der natuurlijke teelkeus. Daardoor bleven toevallige variaties, die nuttig bleken, d. i. tegen de omstandigheden opgewassen waren, bestaan en plantten zich op nakomelingen voort. Hoe deze „variabiliteit" nu eigenlijk optreedt, continu of sprongsgewijze, daarover werd tijdens de opkomst van het Darwinisme veel gespeculeerd; en dit moet wel speculeeren blijven, omdat men als het wezenlijk nieuwe, baanbrekende van het Darwinisme de gedachte aanvaardde, dat ter verklaring van de levende wezens enkel een uiterlijke beschouwing der omringende wereld voldoende was.

In Darwin wil Haeckel, — die Darwin's leer dan verder uitbouwt en populariseert in zijn monistisch-materialistische wereldbeschouwing, — in Darwin wil Haeckel dan zien de Newton, die op het gebied van de organische natuur door Kant nog werd gezocht. Men geloofde de gedachte van een blinde, mechanisch-causale natuurwetmatigheid nu op alle gebieden van de ons bekende wereld toe te kunnen passen. De Genestet drukt het op de volgende wijze uit, hoe het hem als mensch te moede werd, als hij zich overgaf aan het denkbeeld eener z.g. gesloten mechanische natuurcausaliteit, die *ook het menschenleven* beheerscht:

Ik voelde levend me verslinden
Door dien machtigen monist.
En zoo ik hier mijn heil moest vinden,
Waar ik nog liever dualist.

De raadselen, die een materialistische beschouwingswijze

eenvoudig onbewust voorbij gaat, spraken echter hun bestaan al spoedig te duidelijk uit. Wat de Genestet onbehagelijk te moede deed zijn, werd door geleerden, die zich zelf op het materialische standpunt plaatsten, als Du Bois-Reymond, Albert Lange e. a. duidelijk en nuchter uitgesproken [1]).

Het theoretische materialisme heeft eigenlijk een zeer spoedigen... „theoretischen" dood gevonden. Het materialisme is echter gelijk we aanduidden, niet door theoretische, door louter verstandelijke overwegingen aanvaard, noch ook door de macht der nieuw ontdekte feiten. Daarom zijn ook andere theoretische overwegingen, die in strijd met de materialistische theorie zijn, niet in staat, om het materialisme *werkelijk* te overwinnen.

Bedenken we dit, dan zou het materialisme ons een ontwikkelingstrap van den mensch naar lichaam, ziel en geest kunnen blijken, of liever een crisis, die deze ontwikkeling moet doormaken en die alleen door een *werkelijke* verdere ontwikkeling kan worden overwonnen. Van zulk een ontwikkeling der menschheid, zooals deze door de anthroposofie wordt belicht, is den lezer reeds een en ander bekend. Ook in de Darwinistische literatuur wordt over de ontwikkelingsgedachte gesproken. Deze gedachte speelde in het denken van de vorige eeuw een grooten rol. Ze werd echter reeds vóór Darwin veel zuiverder en concreeter door Hegel, vooral door Goethe en verder door vele anderen als E. v. Hartmann, Preusz, Troxler — en in den nieuwen tijd o. a. door Bergson, uitgesproken.

Bij de Darwinistische beschouwingswijze blijft de ontwikkelingsgedachte eigenlijk in de lucht zweven. In abstracto wordt daar aangenomen dat alle levende wezens uit een oervorm zich hebben ontwikkeld. Wat deze ontwikkeling in wezen is, daarvan spreekt men niet.

Prof. H. de Vries zegt in zijn „Soorten van Variëteiten" blz. 4 en 5: „Darwin werd de ontdekker van het groote beginsel dat de ontwikkeling beheerscht. Dat is het beginsel der natuurkeus. Het is het elimineeren van alle minderwaardige organismen

[1]) Zie o.a. Dr. Steiner: „Die Rätsel der Philosofie" deel II blz. 83 e. v. „Die Welt als Illusion".

door middel van den strijd om het bestaan. Het is niet meer dan een zeef en geen natuurkracht, geen onmiddellijke drijfkracht tot verbetering zooals vele van Darwin's tegenstanders en helaas ook vele van zijn volgelingen hebben aangenomen... Pas nadat een stap is gedaan... „op den weg der ontwikkeling — „gaat de zeef werken om de geschikten uit te ziften".

Er blijft dus van het Darwinisme ter verklaring van de organische natuur en van de wording, ontwikkeling, die het speciale kenmerk van haar is, niets over dan de idee der ontwikkeling in abstracto, dan de onbewust en onwillens wellicht geformuleerde eisch, dat voor het begrijpen van de levende natuur ten slotte toch andere begrippen of liever een geheel andere wijze van begrijpen noodig is, dan voor de anorganische wereld.

Een z.g. anorganisch natuurgebeuren kan men *voorloopig* toereikend verklaard achten door de samenstellende deelen onderling in uiterlijk, wetmatig verband te plaatsen tot elkaar en hun omgeving. De „uiterlijke omstandigheden", waarin een levend wezen geplaatst is, waarin het zijn bestaan handhaaft of ook niet handhaaft en ten ondergaat, *verklaren* echter dit levende wezen in zijn ontstaan en voortbestaan niet.

De levende natuur moeten we dus niet enkel en uitsluitend beschouwen in verband met de gegeven uiterlijke omstandigdigheden. Ook de beschouwing van de deelen en de verhouding der deelen van een organisme tot elkaar kan ons niet een levend wezen leeren begrijpen. Elke atomistische beschouwing is daartoe trouwens niet in staat. Men kan zich bijv. hypothetisch in een organisme een eindig aantal „elementaire eigenschappen" werkzaam denken, die zich in den loop der voortplanting in de nakomelingen vermeerderen, gedeeltelijk latent kunnen worden of zelfs verloren gaan. Men kan het aantal dezer elementen dus eindig achten en bijv. voor de hoogere planten op eenige duizenden schatten (Hugo de Vries), Men kan voor deze erfelijke, ondeelbare eenheden als dragers deelen van het organisme aannemen, bijv. deelen van den celkern, de kerndraden of kerndraadkorrels e. d. Men dringt door een aaneenrijging van zulke „eenheden", zooals in de pangenen, determinantentheoriën enz.

echter niet tot datgene door, wat een organisme eerst pas tot een levend wezen maakt. Niet door een uitsluitend *ruimtelijke* beschouwingswijze der natuur, maar door een beschouwing der dingen in hun wording, in een ongebroken *tijdsstroom* is een levend wezen te naderen. Dit eischt wel is waar van den mensch als denkend en voorstellend wezen grootere activiteit; eischt een grootere beweeglijkheid onzer voorstellingen dan die, welke door een atomistische beschouwing der waarnemingswereld verkregen wordt en door een daarop gebouwde verstandelijke abstractie. Dit menschelijke verstand heeft volgens Kant de eigenschap, dat het zich een begrip als het algemeene, het omvattende in de vele ons gegeven waarnemingen slechts denken kan als een abstract schema, dat op zich zelf niets werkelijks is. Daarom achtte hij dit verstand niet in staat om de organische natuur te begrijpen, waarin het geheel, het samenvattende *wel* als iets werkelijks en werkzaams moet gedacht worden, als iets, dat de aan onze waarneming gegeven deelen tot een geheel verbindt, dat in den tijdsstroom ongebroken leeft.

Het is een dieper inzicht in het kenproces dat zich in het menschelijke bewustzijn afspeelt, wat ons kan doen inzien, dat dit proces wel degelijk in staat is, om realiteiten te begrijpen, die blijkbaar — gelijk we zagen — in de ons omringende natuur werkzaam zijn, zich echter niet aan onze „atomistische" uiterlijke beschouwing openbaren. In het menschelijk bewustzijn heeft nl. het waarnemingsproces niet alleen positieve waarde voor ons kennen, maar ook in ons denkproces hebben we een „waarnemingsorgaan", als men het zoo wil noemen, voor realiteiten. In waarneming en denken openbaart zich ons de *geheele* werkelijkheid en we komen tot een valsch, tot een materialistisch monisme, als we alleen aan onze atomistische waarneming werkelijkheidswaarde toekennen en ons zoo voor de volle werkelijkheid blind maken. We komen alleen tot een werkelijk monisme, als we beginnen met ons „denken" en zijn inhouden ook tot een constitutioneele factor in ons kenproces te ontwikkelen. Wat hier slechts kan worden aangestipt vindt de lezer nader

uiteengezet, met inachtneming van alle bezwaren, die daartegen in het moderne bewustzijn kunnen oprijzen, in Dr. Steiner's werken over kennisleer, waarvan ik vooral zijn „Philosophie der Freiheit" zou willen noemen [1]).

Het probleem van de organische wereld blijft door Darwinistische denkgewoonten nog steeds een open vraag. In zijn „Vom Werden der Organismen, eine Widerlegung von Darwins Zufallstheorie" van Oskar Hertwig lezen we op blz. 7 „Wie mit der französischen Revolution, wird auch von diesem Weltkrieg an vielleicht ein neues Zeitalter in der Entwicklung des Volkes datiert werden. Eine Umwertung von vielen Werten, die schon zum Teil begonnen hat, wird sich vom neuen vollziehen. In solcher Zeit wird das schon morsch gewordene Lehrgebäude des Darwinismus den vertieften und erweiterten Wissenschaftlichen Erkenntnisse auf allen Gebieten der Biologie nicht widerstehen können".

Dat deze „vertiefte und erweiterte wissenschaftliche Erkenntnis" ons onmiddellijk in het gebied der geesteswetenschappelijke methodiek voert, is boven aangeduid en vindt de lezer nader uiteengezet in de anthroposofische literatuur. Waarneming en opzettelijke waarneming, zooals deze ons door het experiment wordt gegeven, heeft in de beoefening der geesteswetenschap zijn rechtmatige plaats. Omdat de intiemste, wezenlijkste krachtcn van den mensch bij dit kenproces echter eveneens een positieve rol spelen, krijgt de ontwikkelingsidee daar evenwel een geheel anderen vorm. Want de mensch z e l f krijgt daarin een geheel andere plaats dan gewoonlijk. De klacht van Preusz in de vorige eeuw met de volgende woorden geuit is dan niet meer mogelijk: „Merkwürdig, dasz die älteren Beobachter bei den Naturgegenständen anfingen und sich dann dermaszen verirrten, dasz sie den Weg zum Menschen nicht fanden, was ja auch Darwin nur in kümmerlichster und durchaus unbefriedigender

---

[1]) Misschien is het niet overbodig om op te merken. dat wat met „denken" hier wordt bedoeld allerminst identiek is met het starre, „koude" verstand.

Weise gelang, indem er den Stammvater des Herrn der Schöpfung unter den Tieren suchte — während der Naturforscher bei sich als Menschen anfangen musste um so fortschreitend durch das ganze Gebiet des Seins und Denkens zur Menschheit zurückzukehren".

De mensch kan als deel van de wereld, die zich in onze waarneming openbaart, ons toeschijnen slechts een eindproduct van het natuurgebeuren te zijn. En het denken, dat zich in mensch en menschheid openbaart, kan zoodoende ook als een eindproduct der ontwikkeling gedacht worden. We vergeten dan echter dat het denken niet als waarneming verschijnt; het is in ons waakbewustzijn onwaarneembaar zoolang we het niet zelf actief tot bewustzijn brengen. Het *verschijnt* ons niet, van buiten gegeven omdat we zelf in zijn verrichtingen leven. Van uit het standpunt der uiterlijke waarneming kan het denken dus niet beoordeeld worden. Het leeft in een geheel andere bestaansvorm dan de gewone waarneming. In dit denken nemen daardoor *die* elementen in de werkelijkheid gestalte aan die aan onze uiterkelijke waarneming verborgen blijven. Denkend wandelen we om zoo te zeggen in de *volle* werkelijkheid van de ons omgevende wereld die tevens de volle werkelijkheid van ons menschzijn is. Het moge voorloopig een „tastend wandelen" zijn: de mensch is een zich ontwikkelend wezen. Het denken is *naar zijn verschijning* inhet waakbewuste zieleleven der menschheid wel is waar het voorloopige *eindpunt* der ontwikkeling. In zijn allereerstcn aanvang nl. ontstond het in de Grieksch-Latijnsche cultuur, slechts eenige eeuwen voor Christus; wel is waar nog niet in den nuchteren, abstracten vorm, die het in de na-christelijke culturen aannam [1]). Het toont zich echter *tevens* als ontwikkelingskiem van een bewustzijnsorganisatie, die ons te midden van de wereld kan plaatsen, waaraan de geheele waarnemingswereld, de menschheid inbegrepen, haar zijn en werkelijkheid ontleent, die deze wereld echter niet openbaart, zoolang ze slechts uiterlijk gegeven waarnemingswereld is.

[1]) Zie Dr. Steiner: „Die Rätsel der Philosofie".

In oudere, meer instinctieve perioden in de ontwikkeling der menschheid werd de mensch nog niet als een eindpunt van de ontwikkeling gezien, die in *onder*menschelijke, dierlijke regionen verloopt zooals het Darwinisme meent. De mensch en zijn ware wezen werd nog beleefd in samenhang met de hem omringende natuur *in haar wording*. In de Egyptische Sphinx hebben we daarvan nog een monumentaal aandenken [1]). De aan onze zinnen waarneembare organische vormen: planten en dieren —, werden beschouwd als afgevallen takken van den stam der menschheidsontwikkeling, doch zóó, dat plant en dier *als levensvorm* de samenhang met zijn oorsprong in zekeren zin hadden verloren. In de eigenaardige gestalte van den mensch zag men de uitdrukking van het feit, dat de menschelijke levensvorm *nog steeds* samenhing met de wereld van zijn oorsprong. Zoo zag nog Goethe de menschelijke gestalte; hij gevoelde hoe in haar opgerichte houding, die de schoone, menschelijke, gewelfde schedel draagt „die ganze Gestalt als Grundpfeiler des Gewölbes" d. i. van den schedel — „dasteht, in dem sich der Himmel bespiegeln soll", terwijl bij het dier „der Kopf an den Rückgrat nur angehängt ist".

Hetzelfde besefte Oken in zijn „Naturphilosophie" toen hij zeide: „Das Tierreich ist nur *ein* Tier d. h. die Darstellung der Tierheit mit allen ihren Organen jedes für sich ein Ganzes. Ein einzelnes Tier entsteht, wenn ein einzelnes Organ sich vom allgemeinen Tierleib ablöst und dennoch die Wesentlichen Tierverrichtungen ausübt. Das Tierreich ist nur das zerstückelte höchste Tier: der Mensch".

In het „denken" als kern, als wezen van 's menschen waakbewuste levens- en bewustzijntoestand leert anthroposofie ons de kiem vinden, die op een ontwikkeling wacht, die werkelijk het materialisme niet theorethisch, maar practisch overwint. Goethe [2]) bevroedde de eerste ontwikkelingstrap van het in

---

[1]) Zie No. 5 1e Jaargang van dit tijdschrift: „De Egyptische Sphinx als philogenetisch ontwikkelingsprobleem".

[2]) Voor nadere uiteenzettingen over dit alles in verband met de ontwikkelingsidee moet ik verwijzen o. a. naar Dr. R. Steiner Vom Menschenrätsel blz. 232 e. v.

dit denken nog blind tastend beleefde „hoogere organisme", wanneer hij spreekt van „anschauende Urteilskraft".

Op deze wijze is het mogelijk, de ontwikkelingsgedachte weer zinvol te beleven, den mensch *wederom* als centraalwezen in het *natuur*gebeuren te vinden in het licht van een geesteswetenschappelijk beleefde *concreete geestelijke* wereld, — op een wijze die ons onze waarde als mensch ten volle doet beleven, op het standpunt der ontwikkeling, dat wij hebben bereikt, zooals men dit vroeger op meer natuurlijke, „instinctieve" wijze beleefde.

MEDEDEELINGEN.

Uittreksel uit een voordracht van Dr. R. Steiner

gehouden i. h. Goetheanum, Dornach, 26 Nov. '22.

DOOR

Dr. GÜNTHER WACHSMUTH.

De volgende beschouwingen geven een aanvulling van de voordrachten tijdens de Fransche zomercursus gehouden.

In het leven tusschen geboorte en dood op aarde beschouwen wij de organen, die de levens- en zinnenwerkzaamheden verrichten, hart, longen, hersens, enz. als ons menschelijk organisme. Geheel anders voelen wij in het leven tusschen dood en wedergeboorte, dan is ons wezen zoodanig in de geheele kosmos opgenomen, dat wij het heelal met zijn groepen planeten en vaste sterren als onze eigenlijke innerlijke wereld voelen, wij beleven ons innerlijk als sterrenwereld, wij voelen ons tegenover deze sterrenwereld zóó, dat wij van de wezens der sterren even goed zeggen dat zij ons innerlijk zijn, als hier in het aardsche leven van ons hart, longen, enz.

Wij hebben tusschen dood en wedergeboorte een kosmisch bewustzijn. Dit is het belangrijke verschil, dat onze tegenwoordige buitenwereld dan innerlijke wereld wordt, en omgekeerd beleven we datgene, wat hier ons innerlijk organisme is, als iets uiterlijks, waaraan we werken, modelleeren.

Het is reeds gezegd dat de mensch gedurende dezen tijd aan de voorbereiding van de geesteskiem voor zijn latere belichaming werkt. Heeft deze geestelijke kiem een bepaalde ontwikkelingsgraad bereikt, dan dringt hij door in de physieke krachten, die van vader en moeder komen, hij verbindt zich met de erfelijkheidsstrooming. De mensch verzamelt in dit oogenblik uit den wereldaether al die krachten, die hij voor den opbouw van zijn individueel physiek lichaam noodig heeft, en verbindt deze met datgene, wat hij van zijn ouders geërfd heeft. Slechts voor 3 menschelijke functies brengt de mensch den aanleg en de krachten niet uit den Kosmos mee, nl. voor denken, spreken en gaan. Dr. Steiner wees er op, dat wij voor de uitoefening dezer 3 gewichtigste functies, de krachten pas op de aarde zelf verkrijgen, en wel door de onderwerping aan de wetten van de zwaartekracht der aarde.

Het pas geboren kind kan de tegenwerkende zwaartekrachtwetten der aarde nog niet overwinnen, kan zich nog niet verticaal oprichten en loopen. Pas nadat het een tijdlang op aarde geleefd heeft, leert het kind de krachten der zwaarte zooals die van de aarde uitgaan, te overwinnen en zich verticaal opgericht te bewegen, te gaan. — Evenzoo bezit het pasgeboren kind weliswaar van 't begin af aan een zekere wils- en gevoelswerkzaamheid, maar toch kan het nog niet denken, d.w z. gedachten willekeurig en logisch aan elkaar schakelen. Het eigenlijke denken wordt door het kind pas in de samenleving met andere menschen op aarde, ontwikkeld. Op dezelfde manier staat het tegenover het spreken. Deze 3 capaciteiten, denken, spreken en gaan verwerft de mensch zich niet, doordat hij de aanleg, die hij in het voorgeboortelijke kosmische leven ontwikkelde, en de uit den wereldaether samengetrokken krachten gebruikt, maar pas daardoor, dat hij ook de speciale krachten van de aarde in zich opneemt en leert beheerschen. De aanleg, die wij bij de overwinning van de zwaartekracht der aarde, ontwikkelen, kunnen wij in het voorgeboortelijke leven ons niet verwerven, omdat deze wetten daar niet werkzaam zijn. Terwijl de mensch zich op aarde door de zwaartekracht in zekere mate bestendig naar het aardmiddelpunt richt, is zijn richting in het voorgeboortelijk leven bepaald door zijn innerlijke sympathieën en antipathieën voor de spheren der verschillende hiërarchieën. Zooals we hier op aarde met de zwaartekracht der aarde te doen hebben, hebben we daar met de sympathie-antipathiekrachten te doen, die ons wezen naar de verschillende spheren der hiërarchieën richten. Terwijl de mensch in het voorgeboortelijk leven a. h. w. van spheer tot spheer aangetrokken wordt, werkt hij in de verschillende spheren aan de geesteskiem voor de verschillende organen van zijn later aardsch organisme.

Terwijl wij hier op aarde het spreken door beheersching van onze spraakorganen en vooral van ons ademhalingsproces mogelijk maken, beleven we in het makrokosmische voorgeboortelijke bestaan een rythmische afwisseling in onze bewustzijnstoestand, die men vergelijkenderwijs een geestelijk ademhalingsproces zou kunnen noemen. De eene bewustzijnstoestand is daar van dien aard, dat we ons wezen tijdelijk a. h. w. laten uitstroomen in het gansche heelal, dat we één worden met de geheele Kosmos. De andere bewustzijnstoestand ontstaat daardoor dat wij tijdelijk ons meer in ons eigen wezen terugtrekken, om het in de wereldruimte beleefde in dezen toestand van teruggetrokkenheid in ons eigen wezen na te beleven. Zooals wij hier op aarde uitademen, zoo laten wij ons leven daar stroomen in het gansche heelal, en zooals wij hier op aarde inademen, zoo nemen we daar wat we beleefd hebben in de reeds beschreven toestand in ons eigen wezen

op. In deze toestand van teruggetrokkenzijn in zichzelf begint datgene, wat wij voorheen in de wereldruimte beleefd hebben, in ons te weerklinken, tot ons te spreken; wij beleven het kosmisch woord, de Logos spreekt in ons. Wij hebben hier op aarde in betrekking tot de physieke spraak voornamelijk het gevoel, dat wij de woorden in ons ontwikkelen, terwijl wij uitademen. Wij nemen tusschen dood en wedergeboorte waar dat de woorden, die in het heelal verspreid zijn, die het wezen van het heelal beduiden, bij het inademen in ons wezen dringen en zich openbaren als kosmisch woord in ons. Wij spreken hier op aarde uitademend, wij spreken in de geestelijke wereld a. h. w. inademend. En terwijl wij met onszelf vereenigen, datgene, wat ons de Logos, wat ons het kosmische woord zegt, lichten in ons wezen de kosmische gedachten op. Terwijl wij ons op aarde moeten inspannen, de aardsche gedachten te vormen, zuigen wij daar de kosmische gedachten uit de spraak v. d. Logos in, als wij ons uit den toestand van verspreid zijn over het heelal in ons zelf terugtrekken.

Wij ondervinden in het leven tusschen dood en wedergeboorte een gevoel van dankbaarheid tegenover de Saturnuskrachten, die ons van de zwaartekrachten bevrijden, terwijl wij door maan- en aardekrachten aan de zwaartekrachten onderworpen worden. De geestelijke maankrachten trekken ons neer naar de aarde, de geestelijke Staturnuskrachten stellen ons in staat, in de ruimten van het heelal te leven. Als de mensch uit dien toestand, waarin hij de geheele Kosmos als zijn innerlijk voelt, neerdaalt op de aarde, heeft hij aanvankelijk niet de tendens, zich naar de zwaartekracht der aarde te voegen met het gaan, of spraakorganen in trilling te brengen, opdat de physieke taal zal weerklinken, of met physieke hersens over physieke dingen na te denken. Pas als de geestkiem van den mensch de spheren der Staturnus-, Jupiter-, Marskrachten verlaat en treedt in de spheren van Mercurius-, Venus-, maan- en aardekrachten, wordt de aanleg voor het geestelijk richten naar de spheren der hiërarchieën naar het beleven v. d. Logos, naar het oplichten der kosmische gedachten in het innerlijk, langzamerhand op aarde veranderd in de geschiktheid tot gaan, spreken, denken. Deze omzetting der kosmische kundigheden in aardsche kundigheden bewerkt de zon.

Hierbij voltrekt zich verder nog iets. Terwijl de mensch nl. in het aardsche leven alleen de amoreele natuurwetmatige eigenschappen van het aetherische ondervindt, beleeft hij in het voorgeboortelijke leven door het aetherische ook de kosmische moraliteit. De Logos spreekt in den voorgeboortelijken mensch niet amoreel natuurwettelijk, maar met moraliteit, en evenzoo richten, verlichten de kosmische gedachten van het voorgeboortelijk leven het innerlijk van den mensch in den zin der moraliteit. Pas terwijl de mensch zijn voorgeboortelijke kos-

mische kundigheden omzet door de aardsche krachten in de mogelijkheid om te gaan, spreken en denken, verliest hij de moreele impulsen, die geweven zijn in het gebeuren van de aetherische Kosmos.

Werpt men nu de vraag op, waardoor het verhinderd wordt, dat de rythmen, die in de boven beschreven kosmische ademhalingsprocessen tot uiting komen, niet storend inwerken op de rythmen die bijv. in het aardsche ademhalingsproces tot uiting komen, dan blijkt, dat tusschen het kosmische rythme en het aardsche rythme als neutrale zone ligt dat gebied, waarin zich de zoogen. meteorologische verschijnselen afspelen. De chaos van meteorologische gebeurtenissen verhindert, dat kosmisch rythme en aardsch rythme elkaar wederzijds storen of opheffen. De mensch beleeft beide rythmen, het aardsche rythme tusschen geboorte en dood, het kosmische rythme in het leven tusschen dood en wedergeboorte.

Evenzoo is er noodig een evenwicht te vinden tusschen die krachten, die in het heelal de alzijdige oriënteering binnen de spheren bepalen en de zwaartekrachten der aarde, die altijd naar het middelpunt der aarde richten. Tusschen deze beide tegengestelde tendensen werkt ter evenwichtsbepaling het vulkanisme. De vulkanische gebeurtenissen brengen het evenwicht tusschen de orienteeringskrachten van den Kosmos en die der aarde. De ondergang van het Paascheiland in de Stille Oceaan bijv., is de uiting van een verandering in de verhouding tusschen kosmische oriënteering en de zwaartekrachten der aarde. Zulke processen, die het aanschijn der aarde veranderen, hebben niet alleen physieke maar ook geestelijke oorzaken en gevolgen. Als men in de verschijnselen die in meteorologie en vulkanisme tot uiting komen, niet alleen toevalligheden ziet, maar ze beschouwt als een deel van het wereldal, d.w.z. als men het verschil tusschen aardsch rythme en kosmisch rythme begrijpt, dringt men ook door tot de kennis der voorwaarden voor de menschelijke ontwikkeling in het aardsche en in het kosmisch leven.
